

Universal Journal of History and Culture

Vol. 2, No. 1, 1-16, 2020

Research Article

ISSN: 2667-8179

Yabancı Kaynaklarda Karşılaştırmalı Edebiyat Alanında Nesimi'nin İzleri

Ghadir Golkarian(Kadir Güldiken)

Near East University, Sciences & Literature Faculty, Nicosia, North Cyprus

ghadir.golkarian@neu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-7089>

Received: 04 November 2019, **Accepted:** 19 February 2020, **Online:** 24 April 2020

Özet

14. yüzyılda Hurufî Türk şairi olan İmadeddin Nesimi, Azerbaycan Türkçesi ve Farsça divanlar yazmış, ayrıca Arapça da şiirler bestelemiştir. Kaynaklara göre Hacı Bayram-ı Vefî'ye intisap etmek isteyen, ancak bu isteği kabul edilmeyen Nesimi, Halep'te öldürülmüştür. Önemli eseri olan Mukaddimetü'l- Hakâyık günümüz edebiyat araştırmacıları yanı sıra felsefe, irfan üzere araştırmalar yürüten yerli ve yabancı kişiler tarafından da dikkate haizdir. İmadeddin Nesimi'nin ideolojik yaklaşımından ziyade felesemi yönü yabancı kaynaklarda yer almaktayken gerek Almanya, gerek Rusya ve hatta Oxford üniversitesi doğu bilimleri enstitüsü tarafından birçok tez konusuna tabi tutulmakta ve araştırmalar sonucu Nesimi düşüncesi çok boyutlu olarak incelenmektedir. Yabancı kaynakların taranmasında günümüz araştırmacıların asıl konusu olan Nesimî ve onun Hurufiliğe bağlı olduğu düşünce ele alınarak Goethe, Dafydd ap Gwilym ve Segiyt Remiev gibi ünlü şairlerin şiirleriyle karşılaştırma yapılmaktadır. Bu bağlamda Nesimî'nin düşünce tarzı, şiir sanatı özelliği, edebi kişiliği, şiir içerikleri bile sınırları aşarak git gide uluslararası çapta yeni boyutlara giriyor. Araştırma konusu bu doğrultuda ele alınarak yabancı kaynaklarda, özellikle karşılaştırmalı edebiyat alanında Nesimî hakkında olan bilimsel görüşler ve önemli benzer noktalar ve yaklaşımların yanı sıra hayat felsefesi ve yaşam anlamını üstün tutan unsurlar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nesimi, Felsefe, Hurufilik, Segiyt Remiev, Goethe, Dafydd ap Gwilym

Traces of Nesimi in Comparative Literature in Foreign Sources

Abstract

Imadeddin Nesimi, who was a Hurufi Turkish poet in the 14th century, wrote Azerbaijani Turkish and Persian Sufism poems, and also composed poems in Arabic. According to the sources, Nesimi, who wanted to become affiliated with Hacı Bayram-i Veli's sect but this request unadmitted, so he was killed in Aleppo. His important work, Mukaddimetu'l- Hakayık, is noteworthy for contemporary literature researchers, as well as for local and foreign people who conduct research on philosophy and knowledge. While the philosophical aspect rather than the ideological approach of Imadeddin Nesimi is in foreign sources, it is subjected to many thesis topics by the institute of eastern sciences, both in Germany, Russia, and even Oxford University, and as a result of researches, the idea of Nesimi is examined in many dimensions. In the screening of foreign sources, Nesimî, who is the main subject of today's researchers, and the idea that he is connected to Hurufism are compared with the poems of famous poets such as Goethe, Dafydd ap Gwilym, and Segiyt Remiev. In this context, Nesimî's thought style, poetry art feature, literary personality, and even poetry content are going beyond borders and gradually entering new dimensions. The subject of the research is dealt with in this direction, as well as scientific opinions about Nesimî and important similar points and approaches in foreign sources, especially in the field of comparative literature, as well as the elements that keep life philosophy and life sense superior.

Keywords: Nesimi, Philosophy, Hurufism, Segment Remiev, Goethe, Dafydd ap Gwilym

Önsöz

İmadeddin Nesimî, Seyyid mahlası ile tanınan Azerbaycan'ın ünlü şairi 14. yüzyılda yürüttüğü düşünce ve dünya görüşü yönünden dolayı ün kazanmış ve felsefe açısından büyük bir çıkır açmıştır. 1339 yılında Bağdat'ta doğduğu ve 1418 yılında Halep şehrinde acımasızca şehit edildiği konusunda tüm güvenilir kaynaklar bilgi vermektedir. İmadeddin Nesimî, şiirlerinde çeşitli mahlaslar kullanarak birçok yerde ise Nesimî, Seyyid, Seyyid Nesimî, Nâimi ve Hüseyinî olarak adlar kullanmaktadır. Peygamber ve ehl-i beytine derinden sevgi beslemiş olan Nesimî, zaten "Seyyid" mahlasını kullandığı için ehl-i beyte mensup olduğu da açıktır.

Nesimî, Azerbaycan Türkçesi, Farsça ve Arapça'da yazdığı şiirleri yaşadığı dönemde birçok kişiyi ve sanatçıyı etkilediği gibi günümüz edebiyat araştırmacılarını da etkilemektedir. Şiirleri Hallac-ı Mansur'u andıran ifadelerle doludur ve kaynaklarda bulunan konulara istinaden yaşadığı dönemin idarecilerinin tepkisini işte bu düşüncelerden dolayı üzerine çekmiştir.

Nesimî hayatı hakkında ne kadar az bilgi bulunsa da, zaten yarattığı üslup ve şiir tarzı, edebi kişiliği, şiir özelliği, edebi içerik ve düşünce yönü bile başlı başına onu araştırmaya ve tanımaya yeterli kılmaktadır.

14. yüzyılda Azerbaycan Türkçesi ile coşkulu ve lirik şiirleriyle tanınmış olan Nesimî, günümüzde bile birçok yabancı edebiyatsever ve doğu edebiyatları üzere araştırma yapan kişilerin odak noktasına gelmiştir.

Soyu Hz. Muhammed'e dayandığı söylenen Nesimî, Şamahı, Şiraz, Diyarbakır ve Bağdat yakınlarındaki Nesim Kasabasında doğduğu iddia edilmektedir. Birçok kaynaklarda kaydedilmiş bilgilere göre hayatının birçok kısmını Diyarbakır, Irak ve Tebriz etrafında geçirdiği, I. Murad devrinde Anadolu'ya geldiği rivayet edilmektedir. Şiirlerinin içeriğine bakıldığında, gerek söz hazinesi gerekse anlam bakımında çok eğitilmiş olduğu ve dönemin medreselerinde eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Dönemin şairlerini etkilediği gibi kendisinden sonraki şairleri de etki altına almıştır. Âşık Çelebi onu bu beyitle Türkmen olduğunu iddia eder:

Arab nutku tutulmuşdur dilinden

Seni kimdür diyen kim Türkmen'sin

İslam Ansiklopedisi'deki bilgiye göre Şeyh Şiblî'nin dervişlerinden sayıldığı gibi İran'da Hurufiliğin önderi olan Fazlullah-ı Huruffî'ye intisap etmiştir. Daha sonra onun halifesi olarak göreve başlamıştır. Hacı Byaram-ı Velî'ye intisap etmek isteyen Nesimî, bu talebi mümkün olmayarak Halep'te öldürülmüştür. Tabii, Nesimî'nin görüşleri yaşadığı dönemin Mısır Çerkez kölemenleri hükümdarı olan El-Müeyyed Şeyh'in emriyle Şam şehrinde derisi yüzülerek vefat etmiş, cesedinin bir hafta boyunca halka ibret ve korku yaratsın diye bırakılmıştır, (Azmi Bilgin & 200'den fazla yazar, 2015, 3-5).

Ayrıca, Hacı Bektaş-ı Velî'den etkilendiği konusu da ileri sürülmektedir. Birçok nazireler yazarak, şiirleri Azerbaycan dahil olmak üzere Anadolu, İran ve hatta Batı dünyasında yankı terennüm edilerek Nesimî adı yankılanmaktadır. İşte bu nedenle 2019 yılı UNESCO tarafından "Nesimî Yılı" ilan edilmiştir.

Acaba Nesimî'nin şiirleri mi yoksa hayat tarzı anlayışı ve yöntemi mi onun ölümüne sebep olmuştur? En önemlisi, günümüz dünya edebiyatlarında niçin Nesimî rüzgarı esmektedir? İşte bu sorular araştırmada kritik soru olarak ele alınmaktadır. Zira, bu açıdan Nesimî konusu ister kişiliği, ister düşünce tarzı isterse edebi ve sanatı yönünden bakıldığında henüz Nesimî hakkında konuşulacak

çok şeyin var olduğu ve olduğuna da devam edeceği belli olmaktadır.

Giriş

Bölge şiiliği ve Alevilik mezhebinde Yedi Ulu Ozan'dan biri kabul edilen Nesimî, 14. yüzyılın ikinci yarısında yetişmiş ve Türk Edebiyatı'nda kurucu şairlerden kabul edilmektedir. Gerçi Eski Türk Edebiyatı'nda bazı kaynaklarda yanlışlıkla İmmededdin Nesimî'yi Anadolu Alevi şairi olan Kul Nesimî ile karıştırmışlar ama Anadolu şairi olan Nesimî'nin şiirleri saf Anadolu ağzıyla yazılmıştır. İmmededdin Nesimî ise şiirlerinde birçok Arapça ve Farsça kelimeler kullanmaktadır.

Nesimî'nin edebi kişiliği üzere söylenecek pek çok gerçekler bulunmaktadır. 14. yüzyıldan başlayarak bir sonraki yüzyılın mesnevi şairleri arasında yer almaktadır. Aynı zamanda Kadı Burhaneddin ve Ahmedî gibi büyük şairler arasında başarıyla manzumları dikkate haizdir. Türk dünyası edebiyatı sahasında felsefi ve irfanî görüşü taşımış olan Nesimî, gerek divan içeriği gerekse hayat felsefesi bağlamında önem arz etmekte ve Yunus Emre divanından sonra önemli içerikli divan sahibi sayılmaktadır.

Nesimî, şiiliği önemseyen aynı zamanda Hurufilik düşünce yaklaşımı ile Hz. Ali'nin Kur'an ayetlerindeki sırların bilgisine vardığı söylenilmektedir. Şiilik düşüncesinde İslam peygamberinin Hz. Ali'ye "bilim şehri" lakabi verdiği zaman aslında sırlı ve gizli bilimin sahibi olduğunu söylemekteymiş ve bu bilim ehl-i beyt tartafında İmam Cafer-i Sadık'a kadar en güvenilir kişiler tarafından kuşaktan kuşağa aktarılmış ve Fazlullah-ı Hurufi de bu bilgilere sonraki nesil olarak varmıştır. Nesimî ise yazdığı şiirlerinde zaten Arapça'daki ebcet sayısı olarak 28 ve 32 harflerine değinerek insan yüzünün tanrı'nın tecelli yeri olduğunu ve güzelliklerin görüldüğü yer olduğunu söyler. Bugün yabancı araştırmacılar onu Sokrates'in mimesis düşüncesi ile örtüştüğünü savunmaktadırlar, (Gündüz & Sevimli, 2016, 97-124).

Nesimî'nin şiirlerinde coşkunculuk duygusu yanında çırpınmakta olan ruhunu sezme pek kolaydır. İslami ideolojik yaklaşımı yönünden değerlendirilmiş Nesimî şiirleri, aslında "Zâhir ve Bâtın" ve diğer Esmâ'yı azam inancı anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımı zaten o dönemde yaşamış olan Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'de bile görmekteyiz ve Nesimî'nin de onun etkisinde kaldığı da bilinmektedir. Şiirlerinde takip ettiği özellik ise Hakk'ı tanıtmak, Hakk'a aşk beslemek, doğru yolu aramaktır. Hem gazelleri hem de mülemmalarında bile Tanrı yolunda daima zikir ve tesbih etmek görülmektedir.

Nesimî'nin şiirlerinde özellikle Fazlullah-ı Hurufi ile tanıştıktan sonra Bâtînî inançlara ilgisiz

kalmadığı bellidir. Fazlullah'ın bulduğu 7 hattı, aynı zamanda dinsel sorumlulukları anlamak ve ilâhî sırları çözmeği hayat felsefesinde yeterli bulmuştur. Nesimî, Kur'an'ın sırlarının çözüldüğüne inanarak Hurufilik dervişleri arasında yer almış ve hatta en önemli olan konu ise onun gerçek bir Hurufi propagadacısı olduğu kabul edilmektedir. Bu inanç ve anlayış sonucu, Nesimî'nin ikinci dönem yaşamında pek çok coşkulu şiirler görülüyor, (Andrews, 2014, 33). Örneğin:

Deryâ-yı muhit cûşa geldi / Kevn ile mekân hurûşa geldi

Sırrı-ı ezel oldu âşikâra / ârif nice eylesin müdâra

Nesimî, şiirlerinde yaşamın her yönünü irfan denizi olarak görmekte ve sözlerini ispat etmekte ise Kur'an ve hadislere başvurmaktadır. Hz. Peygamberin yanı sıra Hz. Ali ve 12 İmama şiirler yazdığı için şiî olduğu da anlaşılmaktadır. Nesimî divanında 3 elif-name bulunmaktadır ki işte bu elif-namelerde “elif= A” harfinden tutarak “ye= y” harfine kadar bütün harflere yer vererek asıl konuyu bu tarzda ele almıştır. Bazen de harflerin kullanım şekli tersine de olmaktadır. Nesimî şiirlerinin diğer özelliği ise samimi bir kullanım üslubudur. İşte bu da şiirlerini canlı ve hep yeni tutmaktadır. Aruzu üstaca kullanmasına rağmen günümüz lisan ve şiir anlayışında bile anlaşılır durumdadır. Diğer özellikse, Nesimî, Türkçenin dil özelliklerine vakıf olduğudur ve şiirlerinde diyalog tarzını benimsemektedir. Örneğin:

Âlemde bugün sencileyin yâr kimün var

Ger vardır isen yok dimezem var kimün var

Dildâr-ı mecâzî bulunur âşika yüz min

Benzer sana tahkîkda dildâr kimün var.

Mahbûb kamer yüzlü boyu sidre yüküştür

Yanakları gül la'l-i şeker-bâr kimün var

Işkın gamına eylemişem gönümü mahzen

Bir muñçulayın mahzen-ı esrâr kimün var

Nesimî, şiirlerinde aruzu Türkçe'ye başarıyla uygulamıştır. Bunun yanısıra Türkçe kelimelerle kafiye oluşturmaya gayret etmiştir. Bununla birlikte iç kafiye de şiirlerinde uygulamıştır. Klasik şiir şekillerini kullandığı gibi şiirin tüm kurallarına uymaktadır. Nesimî, gazel nazım şiiri yazar şair olarak tanınmakta, fakat şiirlerinde musammat ve diğer şiir tarzları da bulunmaktadır. Nesimî'nin şiirlerinde dünyadan şikayet etmekle birlikte hayattan zevk almak da önerilmektedir. Ancak bu zevk insanı yüceltmelidir. Bu bağlamda Nesimî şiirleri incelendiğinde hayatın bütün varlıkları, insanın

vücut özellikleri bile ele alınmaktadır, (Ayan, 2014, 38).

Bilindiği üzere Nesimî'nin Türkçe, Farsça divanları yanı sıra en önemli mensur eseri olan “Mukaddimetü'l-Hakâyık” eseridir. Nesimî, bu eserinde çeşitli din konularını ele alarak Hurufiliğe göre harflerle açıklamaktadır. Anlaşılan intisap ettiği Şeyh Fazlullah-ı Hurufî'nin “Câvidân-nâme” eserini esas alarak yazmıştır. Bu eserde, Kur'an ayetlerindeki “hurûf-ı mukata'a” ile birlikte İslam şeriatına göre din üsulları ve detaylarını (abdest, ezan, oruç, namaz, hac, ebeveynlere hizmet ve saygı, iman, vs.) anlatmaktadır. Birçok Nesimî araştırmacısı ise bu eserin tüm nüshalarında dil bakımından 14. yüzyılın tam özelliğini taşımakta olduğunu ve üslup itibariyle tercüme bir eser görünümü sergilediğini açıklar, (*Türk Dili Edebiyatı Kaynak Sitesi*, 2007).

Yabancı Araştırmacılara Göre Nesimî

Türk Edebiyatı'nda hikmet, belagat ve felsefe sahasında etkili eserler ve şiirler bırakan ender sanatçı ve şairlerden bir olan Nesimî, yaşadığı asırda sınırları aştığı gibi, günümüz şartlarda da ilgi odağı olmaktadır. Bilindiği üzere Nesimî'nin eserleri sadece Türkiye, Azerbaycan, İran, Pakistan, Kuzey Hindistan ve Orta Asya ülkelerinde değil, Mısır'da Kahire ve El Azhar kütüphanelerinde Arapça tezlere konu olarak işlenmektedir. Bununla birlikte gün geçtikçe Doğu Edebiyatı şemsiyesi altında faaliyet göstermiş olan Avrupa, Rusya ve İskandinavya ülkelerindeki üniversiteler ve araştırma enstitülerinde bile Nesimî araştırmaları sürdürülmektedir. Nesimî, her hangi bir sıfatla olursa olsun, onu bir tasavvüf şairi, ibadet mazharı, fıkıh üstadı, vaaz ve hitabet rehberi ve irfan örneği olarak tanımak gerek. Nesimî'nin edebi kişiliği yanı sıra düşünce tarzı bile mezhepsel konuya bakmaksızın tasavvüf tarikatının tanımlanmasında kılavuz rolü oynamaktadır. Gerçi kendisi yaklaşık bir sene Mevlana'dan sonra yaşamıştır, fakat Mevlana tasavvufuna büyük katkı bırakmıştır. Başka bir deyişle, Nesimî, düşünce ekseninde “akıl ve marifet” üslubunu felsefi yaklaşım olarak ortaya koymuştur.

Nesimî, felsefi düşünceyi din dinamizmiyle ileri taşımakata ve kelâm ve söz sanatıyla yoğurmaktadır. Nesimî'nin birçok eserinde idealler, fikirler, söz mazmunları ve felsefi konular muhatapın anlaması amacıyla betimleme metoduyla işlenmiştir. Nitekim birçok şiirlerinde muhatap ise bir güzel kadın şeklinde betimleniyor ve şair sözlerini ona hitaben bir sevgilisi olarak anlatmaya çalışıyor. İrfan ve tasavvuf alanında kullanılan söz sanatı ile ilgili edebiyat, genelde bu şekilde yapılmaktadır. Asıl sevgili ve maşuk ise “Tanrı” ve onun zatı mukaddesidir. Nesimî bu metodu öyle üstacasına

yapmaktadır ki yüce ülküsünü “duyum ve irade dışı güzellikten” çıkararak “manevi güzellik ve akılcı iradeye” taşıyor. Yani, tüm insan vücudunda olan duyguları, duyuları, fiziksel potansiyelleri bir araç olarak manevi idrak ve kâmil insan olmaya yönelik kullanıyor.

Nesimî düşüncesinde bireysellik ve benlik kavramı ön planda görülse de aslında “Ben” kavramı duyguların, düşüncelerin ve varlığın ana kaynağı ve de temel boyut olarak görülmektedir. Nesimî bu bağlamda insanın varolmasında benlik ve bireyselliğe önem vermekte olup İslam anlayışına göre sağlam hadis ve ayetlere başvurmuştur. Bazı araştırmacılara göre Nesimî bu açıdan tasavvufun tersine hareket etmekte ve sanki “ben” olgusunu “biz” olgusundan üstün tutmaktadır. Fakat Nesimî'ye göre Tanrı'nın güzelliği ve varlığı insan yüzünde tecelli etmekte ve bunu Hurufilik yaklaşımına dayandırarak, Tanrı'nın sureti olan insanı anlatmaktadır. Nitekim İbn-i Arabî'ye göre Hz. Peygamber “Allah, Adem'i imgesinde yarattı.”¹ (İbn-i Arabi, 2011, 121) ve ya diğer Kur'an ayetinde “kendi ruhumdan üfledim.”² gibi dayanıklı gerekçeler bunu doğrulamaktadır.

Nesimî, Tanrı'yı tanıma yolunda insan ile Tanrı arasındaki meseleye değinmektedir ve benzetmeleri aslında tüm İbrahimî dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık, Müslümanlık) olduğu gibi tecessüd(cisim şekline girmek) faktöründen yararlanmaktadır. Nitekim Hıristiyanlar Tanrı'nın görülmesi mümkün olmadığını ancak Hz. İsa cisminde tezahür ettiğini savunur ve İsa'yı Tanrı'nın mükâşifesi (ortaya çıkarması) olarak öne sürerler. Yahudiler buna karşı olarak görünseler de Tevrat'ın birçok yerinde “İnsan-î Kâmil” Tanrı tecellisi olarak bilmekte ve mucizelerin yapılmasında sorumlu olduklarını anlatmaktadır. Nitekim İsrail oğulları hikayelerini anlatırken kötü insanı, İblis ve yahut Şeytan şeklinde betimler ve iyileri ise Tanrı niteliği taşıyanlar olarak açıklar. Belki bundan dolayıdır ki Batı dünyası edebiyat araştırmaları Hıristiyanlıktaki “tecessüd” ile Nesimî'nin insanî Kâmil betimlemesinde benzerlik görerak son yıllarda çok dikkatlerini çekmektedir, (Mehrerdi & Şahir, 2012, 5-30).

Goethe ve Nesimî

Batı- Doğu divanı'nda (1819), Almanya'nın en büyük şairi olan J.W. Von Goethe, ebedi bir eser sunarak Batı ve Doğu edebiyatları koleksiyonunu sundu. Bilindiği üzere Goethe, Ortaçağ yıllarına denk gelmiş Fars şairi olan Hâce Şemseddin Muhammed Hafızî Şirâzî'ye (1317-1390) esinerek onun anlayış tarzı ve irfan görüşünü şiirlerine yansıtmıştır. Goethe, sanat kimliğini Hafız'den alarak şiirlerinde şarap, sevgi, hoşgörü ve Tanrı sevgisinin her şeyden üstün olduğuna vurgu yaptı ve sanki

¹Fe inne'l- allah haleke âdem alâ suretihi

²Venefahtu fihi min rûhî , Sâd suresi, 38. ayet

kendisini Fars sufi ustasıyla birleştirdi. Goethe bütünüyle Hafız'ı ilham kaynağı olarak niteler ve bunu “Zwillingsbruder” (ikiz kardeş) adı altında kendisini Hafız'a olan sevgisini açıklar.

Goethe sadece Hafizî Şirâzî değil başka şairlerden de ilham almıştır. Bunların arasında Nesimî başta olmak üzere Firdevsi, Enveri, Mevlana, Sa'di Şirâzî, Cami ve Genceli Nizamî de yer almaktadır. Goethe, Hıristiyanlığın temellerini, Yunan felsefesini bildiği gibi İslamî felsefe ve irfan konusunu da Doğu kalsik edebiyatıyla birlikte iyice biliyor ve okudukça da hayranlığını gizlememiştir.

Goethe, Azerbaycan şairleri arasında irfan konusunu takip ederken Nesimî'nin “ben bu cihâna sığmazam” şiirinin etkisinde kalarak “Lâ-mekân” kelimesi üzerine çok düşünmüş ve Nesimî'yi hurufiliğin şiirsel markasının mistik biçiminde bir örneği olarak görürken, insan tanımlamada fiziksel ve ruhsal birleştiği Nesimî dünyasına pek ilgi göstermiştir. Goethe bu bağlamda insanın Tanrı ile aynı manevi öze sahip olduğunu kavrayarak bu doğrultuda şiirler yazmıştır, (Marino, 2019).

**Yoldaşı olur şimdi ırmaklar,
Ovalar doldurur gümüş ışıkları,
Bir ses yükselir pınarlardan,
“Kardeş ayrıma bizi koynundan!”
Bekliyor yaratan,
Yoksa bizi çölün kumları yutacak,
Güneş kanımızı kurutacak,
Dağın ırmaklarını, ovanın ırmaklarını,
Hepimizi alıp koynuna,
Eriştir bizi yüce Rabbına,
Ezelî Derya'nın yanına,
Yürür mukadder yolunda,
Dalgalanır başının üstünde binlerce bayrak,
İhtişamının şahitleri,
Evlatlarını Rabbine ulaştırarak,
Karışır ilahî ummana coşarak,(Goethe, 2012)**

Goethe divanının işte bu parçasında hem “Lâ-mekân” (yersiz, mekânı olmayan) kelimesini mecazen Allah ve Allah'ın sıfatlarından olan anlatımı “Ezelî Derya” sıfatıyla anlatmakta; aynı zamanda doğa betimlemesini ve bu cihana sığmayacağını “Hepimizi alıp koynuna” ibaresinde

anlatmaktadır.

Goethe şiirleri üzerinde Nesimî anlayışı açısından araştırmaların yapılması gerek Batı- Doğu Klasik edebiyatlarının zenginlik kazandırma açısından gerekse Batı dünyasının Doğu klasik edebiyatı etkisinde kalma nitelik ve niceliğini ortaya koyma bakımından yerinde olacağı kaçınılmazdı. Bu doğrultuda karşılaştırmalı edebiyat alanında ortaya koyulacak her hangi bir bilimsel çalışma gelecek edebiyat dünyasına ışık tutacak nitelikte olacağı da kesindir.

Nesimî ve Segıyt Remiev

Yabancı kaynaklara bakıldığında Tatar edebiyatında bile Nesimî izleri görülmektedir. Tatar edebiyatının önemli isimlerinden olan şair Segıyt Remiev'in eserlerinde Doğu Klasik şiir geleneklerini gündeme getirmekte olup Azerbaycanlı şair İmmadeddin Nesimî'nin Segıyt Remiev'i etkilediğini açıklamaktadır.

Nesimî yazdığı şiirlerde köklenen Panteizm felsefesine isyancılık göstererek insanı Tanrılaştırma gibi temel fikirlerini anlatmaktadır. Buna benzer Tatar edebiyatında ünlü olan Segıyt Remiev de Nesimî etkisinde kalarak cisim ve can sahibi olan insanın dünya ve kâinata sığmadığını söylemektedir. Her ikisi de insanı Tanrılaştırma veya Tanrı'yı kişileştirme yoluna gitmekte ve yaşadıkları devirlerin hüznü dolu hayatına ikna olmamak tepkisini göstermektedir. İkisinin de eserlerini karşılaştırdığımızda doğal olarak önemli farklılıklar bulunsa da ortak ve benzer dünya görüşüne sahip oldukları da pek aydındır, (Zripova Çetin, 2016, 1-10). Nitekim Nesimî şu beyitlerle isyanını anlatıyor:

Ben de sığar iki cihan, Ben bu cihâna sığmazam
Gevher-i lâ-mekân benim, kevn ü mekâna sığmazam
Kevn ü mekândır âyetim zâta gider bidâyetim
Sen bu nişân ile beni, bil ki nişâne sığmazam
Kimse gümân ü zann ile olmadı Hakk ile biliş
Hakkı bilen nişân bilir ki ben, zann ü gümâna sığmazam
Sûrete bak vü ma'nîyi sûret içinde tanı kim
Cism ile cân benim veli, cism ile cânâ sığmazam

Nesimî apaydın bu beyitlerde insanı Tanrılaştırma yolunda olan niyet ve düşüncesini anlatmaktadır. Buna benzer Segıyt Remiev de şöyle anlatıyor:

Hayır, kabullenmiyor gönlüm

Dar bana sınırlı iman

Ben Müslüman'ım diye şimdi

Yükselme, dar kal, dar mı inan?!

Nesimî, düşünce ve Hurufilik anlayışı için canından olduğu gibi Tatar edebiyatındaki S. Remiev de başlattığı yolu isyan gibi olarak tepkilere neden olmuştur. Karanlıkla dolu tepki yıllarında Remiev, eserlerinde Doğu Klasik şiirinin en güzel geleneklerini yeniledi, (Zripova Çetin, 2016).

“Remiev, gerçi farklı bir dönemde ve yıllar sonrası yaşadı ama Nesimî yolunu farklı bir sosyal şartlarda devam ettirerek “ben”ini Allah’a denk koydu. Onun eserlerinde isyancılık motifleri yeni bir güç kazandı. Sonraki yıllarda S. Remiev’i örnek alan şairler de az olmadı. Mesela, Ş. Babiç, M. Gafuri, H. Taktaş ve benzeri.”

S. Remiev de aynen Nesimî gibi “Allah” adlı şiirinde rabbin büyüklüğüne değinerek insanı da küçültmeyerek Nesimî'nin vurguladığı “Ben bende Hakkı buldum Hakku’l- yakın Hak oldum” mısrasına uygun ve örtüşmeli şöyle bir beyit kullanır:

O yaratmış, ben- O, O- ben

Seyyid İmmadeddin Nesimî'nin şiirlerindeki gerek imajların kullanımı, gerek mifoloji görüşlerin ortaya konulması, gerekse ezoterik bilgi bağlamında anlatım şekli günümüz yerli ve yabancı araştırmacıların dikkat noktası haline gelmektedir. Özellikle Nesimî şiirindeki rakamların ve ebce sayıların öne çıkması, ayrıca “Enel-Hak” kodu anlatımında insan merkezli ezoterik öğretisi pek dikkat çekicidir. Bilindiği üzere, ezoterizmden bahsederken aslında bir konudaki derin bilgilerin ve sırların ehil olmayanlardan gizlenerek, bir yetkili ve konu ustası tarafından ehil olanlara inisiyasyon yoluyla öğretisi sistemidir. Gerçi ezoterizm bir dini ve yahut inanç ile ilgili sistem sayılmıyor ama içe yönelik anlam veya ileti şekli olarak sınırlandırılmış felsefi öğretisi olarak kabul edilmektedir.

Ezoterizm Grekçe bir kelime olarak “iç, içsel” anlamında kullanılmış ve “esoterikos” sözcüğünden, yani “görüyorum, içsel ve gizli olan hakikatleri görüyorum.” Anlamlarına denk gelmektedir. Aslında bu kelime “eisotho” sözcüğünden türetilmiştir. Bu bağlamda ezoterik bilgiler, yani gerçekler ve sırlar herkese açıklanmamaktadır fakat belli eğitimlerden geçmiş olan bilginler gerekli bilgileri aldıkları gibi pek anlaşılabilir dilde uygun olan kişilere ve yahut çevrelere ister siyasi, ister sosyal anlayışı ve uyanışı oluşturmak için iletir. İşte Hurufilik de zaten bu doğrultuda gelişmiş ve Nesimî'nin

kullandığı şiir üslubu ve dilinde aynı metodu görmek mümkündür.

İslamiyet'ten önce varlığını sürdürmüş olan değişik mistik ve dini akımlarda bile harflerden veya sayılardan anlam çıkarmak devam etmiştir. Yahudi ve Hıristiyan aleminde kullanmakta olan Kutsal Kitabın Eski Ahit mezmunlarında özellikle Tevrat kısmının yasa kitapları adı altında yer almış “Yaratılış, Levililer, Çölde sayım ve Yasa'nın Tekrarı” bölümleri aslında sırlı ve ezoterik mahiyetinde sayılmaktadır. Semavî dinler (İbrahimî dinler) denilen Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlıkta asal sayılar arasında 19 sayısı kutsal sayı olarak dikkate alınmaktadır (Eski Ahit, 2000, 157-210). 19 sayısının üzerinde bir sistemin oluşumu 11. yüzyılda yaşamış olan Yahudi haham, Rabbi Judah tarafından ortaya atılmıştır. Bu kişinin çalışmaları ise 1978 yılında Kaliforniya Üniversitesi tarafından “Studies in Jewish Mysticism” adı altında kitap halinde yayınlanmıştır, (Wikipedia, 18.02.2011).

İslami kaynaklara bakıldığında Kur'an'ın 74. Suresi olan “Müddessir” yani, bürünen ve gizlenen anlamına gelen surenin 30. ayetinde 19 ibaresi aynen geçmektedir. Ayrıca, Kur'an'ın 114 suresi bulunarak “Besmele” tamlaması bile bütün Kur'an nüshalarından 114 defa geçmekte ve 114'ü çarpanları olan 6 ve 19 oluşturduğu 619 sayısı ise 114. asal sayı olarak dikkat çekmektedir, (Öztürk, 2011, s. 576-602).

Hurufilik bir düşünce ve sisteme oturtulmuş felsefi anlayışı olarak işte Fazlullah Esterabadi (Hurufi) tarafından senkretik yapı İslami anlayış cılasıyla bir sır bilmecesine dönüşmüştür. Bundan önce harflerden bütün büyük mutasavvıflar, bilginler konuşmuşsa da bazıları konuyu anlamış, lâkin şartların ve zeminin uygun olmadığı için açıklamamıştır. Hatta Hurufilik'ten önce hiç kimse harfleri insan merkezli bir öğreti aracına çevirmemiştir. Dolayısıyla, divan ve tekke edebiyatında harflere büyük önem veren yine de Hurufî şairlerinden Nesimî başta olmakla üzere olmuş ve Nesimî'nin katkısı ile harfler ve sayılar anlam bağlamında değerlendirilmiştir, (Bayat, 2006, 62-71).

İşte Nesimî bu bağlamda şöyle ifade eder:

Çün beyan oldu rumuz-ı alleme'l-esma bize

Ruşen oldu nükte-i sırr-ı şeb-i esra bize.

Ardından kendini mahzen-i esrar ve tasavvuf deyimiyle “Kenzü'l mahfuz” olarak şöyle anlatır:

Her kimse Nesimî sözünü keşfede bilmez

Bu kuş dilidir bunu Süleyman bilir ancak!

Anlaşıldığı gibi, Nesimî İslam kültürü ve inanışında bilgelik ve sır bilimini edebiyat sanatı olan şiir ile tam maharet, deneyim ve ustalıkla işlemiş ve Semavî dinlerde olan gizli gerçekleri kendi sorumluluğu olarak anlatmaya çalışmıştır. Ancak, şiirlerinin içeriğine bakıldığında ezoterik sistem anlayışıyla 4 önemli unsur üzerinde durarak günümüz Batı dünyası araştırmacıların dikkatini çekmiştir. 1) Her şey Tanrıdır. 2) Her şey harftir. 3) Her şey insandır. 4) Her şey unsurdur. İşte bu bağlamda Batı dünyası araştırmacılarının benzer noktaları ortaya çıkmaktadır. Nitekim İncil kitabının Tanrısal Söz olarak ilk başta yazılan cümleler “Kelime ve harflerden” söz eder: (Yuhanna, 2010, s. 3)

“Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı’yla birlikteydi. Her şey Onun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey onsuz olmadı. Yaşam o’ndaydı ve yaşam insanların ışığıydı. Işık karanlıkta parlar. Karanlık onu alt edemedi.”

Dafydd ap Gwilym ve Nesimî

İngiliz şair, Nigel Humphreys, İmaddedin Nesimî şiirlerini Orta Çağ şairlerinden olan Dafydd ap Gwilym şiirleriyle karşılaştırma yaparak Nesimî düşüncesini İngiliz edebiyatına aktarabilen kişilerden biridir. “Dafydd ap Gwilym ve İmaddedin Nesimî'nin şiiri” konulu araştırmasında iki şair arasında karşılaştırma yaparak Nesimî'nin şiirlerinde birçok ortak noktalara değinerek her ikisinin de Tanrı'nın tüm yaratılışın merkezinde olduğu inancını ve insan yaşamının, Tanrı kavramına sahip olabilmek için “benlik” kavramını ilahileştirmede güdülen amaç olduğunu ifade eder. Gerçi bu yaklaşım kimilerine göre kabul edilmesi zor ve hatta şirk yaratmak gibi görünür ama insan yaratılışın cevheri olarak insan süretinde Tanrı sevgisini anlamak ancak Nesimî ve Dafydd'ın felsefi görüşünde anlaşılır diye üzerinde durur, (Humphreys, 2013).

Dafydd ap Gwilym (1315-1370) önde gelen Galli şairlerinden biri olarak Orta Çağ'daki Avrupa'nın büyük şairleri arasında yer almaktadır. Ceredigion'da asil bir ailede doğdu ve profesyonel şair olarak şiir geleneğini ailesinde olduğu gibi sürdürdü. Yüzyıllar boyunca birçoğunun kendisine atfedilmesine rağmen, şiirlerinin yaklaşık 170'nin günümüze taşındığı bellidir. Şiirlerindeki başlıca temaları sevgi ve doğayla ilgili olsa da, daha sonraki şiirlerinde geniş kapsamlı Avrupa'nın ozanı olarak tanımlanmakta ve şiirlerinde duygularını ve deneyimlerini “ben” eksenli yaklaşımıyla sosyal içerikli şiirlere dönüştürmüştür. Dafydd'ın şiirleri Galce veya Avrupa edebiyatında derinliği ve

karmaşıklığı bakımından büyük ölçüde emsalsizdir. Kendi tarihi dönemi boyunca popüleritesi, bazı çağdaşları ile karşılaştırıldığında şiirlerinin birçoğu seçilmiş metinler olarak sır özlü eser olarak kanıtlanmaktadır, (Huw Meirion, 2018, 72-83).

Dafydd gerçi Nesimî'nin aksine mistik bir şair olarak tanımlanmamaktadır fakat sözlü geleneğine bağlı olan bir şair olarak şiirleri Türk edebiyatındaki ozanlar gibi ud eşliğinde okunur. Nesimî gibi doğa, insan objeleri üzerinde durarak Tanrı sevgisini ve Hakk'a varma sevdasını yaşatmakta olmuş, söylediği şiirler Orta Çağ'dan günümüze dek gelmişse bile hâlâ halk arasında anlamlı ve içerikli şiir sanatının şifreli manzum olarak dikkate alınır. Bir şiirinde şöyle ifade eder: (Humphreys, 2013)

**Şafak güneşinin rengi,
Benim ve onun için bir şarap kadehtir.
O an, düğün ziyafetlerinde daha iyi,
İki güçlü büyülü söz,
Cesur ve cesur fısıldadım,
Ve boşta olmamayı seviyorum.
Düşüğümde çağırdım,
İstekli olmak kötü,
Kolay sanma atlamayı,
Tekrarlanlardan olma sakın,
Önümüzde uzun bir yol duydum,
Deniz gürledi. İztırap havladı,
Kalktım yerden sonsuza dek!
İzin verirsek bize,
Kendine iyi baksanıza,
“im” ekinden kurtulursun,
Ben gibi Tanrı'da bitersin.**

Buna benzer Nesimî'nin divanında şu beyitler yer almaktadır:

**Gönül verme bu cihâna bi-vefadır
Gönül verme ona ayn-i hatadır
Cihânın çün bekası yok Nesimî
Anı koyup Hakk'a dönmek revadır.**

Nesimî ile Tatar, Alman ve İngiliz şairlerin şiirlerinde karşılaştırma yapıldığında, hepsinin gözünde dünyanın önemli olmadığını ve yaşadıkları dünyada aradıkları hakikatlerin bulunmaması açıkça bellidir. Bunların sözlerinde Hakk'a varmak dürütüsü ile ümit beslemek ve yaşamı tam manasız göstermek yerine, asıl kalıcı dünya ve hayatı şifreleriyle anlatmaktadırlar.

Örneğin S. Remiev bu sözlerle ümidini yitirmemektedir:

**Belki deęişir rüzgar,
Ve eser tatlı vakit?**

Ve Dafydd ap Gwilym de diğer bir şiirinde aynı düşünceyle şöyle ifade kullanır:

**Kaseler düşse de, bardaklar kırılrsa da,
Olacak bir damla içilecek suyumuz,
Bulunacak bir lokma bayat ekmeęimiz,
Bizim yolumuz ancak onunla biter.**

Nesimî ise sözün özünü işte bu beyitlerde anlatmaktadır:

**Var bu cihandan özge bizim cihanımız
Suret bu alem oldu bize, ol mekânımız
Zatine heyyü bakî demişler bu cevherin
Şol kim, bizim cihânımız olmuş bu cânımız**

Sonuç

Nesimî diğer irfan aleminin etkileyici şairleri gibi “vahdet'i vücut” ve “fenâ fillah” makamına inandığını gösterir, tüm şiirlerinde tevhid konusunu işlemektedir. Nesimî açısından insan Tanrı'nın tam mazhar ve hatta onun dünyadaki vahdet mazharı sayılmaktadır. Nesimî'nin gazellerindeki irfanî üslup, insan ile Tanrı arasındaki iletişimin sadece sözde değil, onu kendisinde aramak ve aradığında kendinde bulmak ve buna tanıklık getirmek ile mümkün kılınıyor. Kendi yaratılışındaki incelikler, güzellikleri anladığı gibi onları anlayış tarzı olarak doğada bile anlatmakta ve varlığın tam anlamını İnsan- Tanrı ilişkisi ve aşkında simgesel değil sözlü olarak anlatmaktadır. İşte bu inanç ve yaklaşımlardır ki Nesimî ölümü bir şehadet olarak görmekte ve ölmeyi Hakk'a varmak ve

maddi dünyada ne kadar çile ve zorluklar olsa da kendini suret-i Hakk olarak görerek, “Enal-Hakk” feryadını yankılandırmaktadır.

Bu yaklaşım hem kutsal Mezmurlar, hem de semavî dinlere iman eden şairlerin düşünce tarzlarıyla örtüşmektedir. Bu nedenle yabancı kaynaklara bakıldığında Nesimî izlerini görmek mümkündür. Nesimî yolu ve düşüncesinin devam edeceği ve hakkında birçok araştırma yazılacağı gayreti kesinlikle karşılaştırmalı edebiyat alanında geleceğe Nesimî ve ona benzer kişilerin yaşam ve ölüm anlayışını tanıtırken hayat felsefesi de anlam kazanacaktır.

Kaynaklar

- Andrews, W. G. (2014). *Şiirin sesi toplumun şarkısı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayan, H. (2014). *Nesimî hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve Türkçe divanının tenkitli metni*. Ankara: TDK Yayınları.
- Azmi Bilgin, A., & 200'den fazla yazar. (2015). *Tdv İslam ansiklopedisi. T. D. Vakfı içinde*. Cilt 33, s.3-5: Türkiye: Türk Diyanet Vakfı.
- Bayat, F. (2006). *Ezoterik bilgi bağlamında Seyyid Nesimî: Evrene sığınmayan ozan, Nesimî*. Ankara: Yol Bilim, Kültür Araştırma Yayınları. (In. Gulay Oz)
- İbn-i Arabi, M. M. (2011). *El-futuhâti'l mekkiye*. Beyrut: Bitâ.
- Eski Ahit, T. (2000). *Kitab-ı mukaddes*. Godalming, UK: Elam Ministries.
- Gündüz, E., & Sevimli, E. (2016). Nesimî'nin senden dönmezem redifli gazeline estetik bir yaklaşım. *SEFAD*, 1(36), 97-124.
- Goethe, J. W. (2012). *Goethe divanından şiirler*. Retrieved 9 13, 2019, from <https://www.antoloji.com/hz-muhammed-e-siir-2-siiri/>
- Humphreys, N. (2013). *The poetry of Dafydd ap Gwilym and Imaddadin Nesimi*. Retrieved from <https://www.nigelhumphreyspoet.com/apps/blog/show/5451511-the-poetry-of-dafydd-ap-gwilym-and-imaddadin-nesimi> ([Retrieved 8 25, 2019])
- Huw Meirion, E. (2018). The literary context about Dafydd ap Gwilym. *Cambridge Medieval Celtic Studies*, 9, 72-83.
- Marino, N. C. (2019). *The divan by Goethe and the poet Nesimi*. Retrieved 9 15, 2019, from https://www.academia.edu/39560705/The_divan_by_goethe_and_the_poet_nesm
- Mehrjerdi, N. A., & Şahir, M. K. (2012). İnsan ve Tanrı arasındaki ilişki; temsil, tecelli yoksa cisimleme? *Human Religious Research Journal*, 9(28), 5-30.
- Türk dili edebiyatı kaynak sitesi*. (2007). <https://www.turkedebiyati.org/seyyid>

-imadeddin-nesimi.html. (Accessed: 2019-09-09)

Wikipedia. (18.02.2011). *T. F. Encyclopedia, Prodiiktör, & Wikimedia Foundation, Inc.* Retrieved 8
30, 2019, from [https://en.wikipedia.org/wiki/19_\(number\)](https://en.wikipedia.org/wiki/19_(number))

Yuhanna. (2010). *Kutsal kitap İncil*. London: Elam.

Zripova Çetin, Ç. (2016). *Segıyt Remiev ve Nesimî*. Çukurova Üniversitesi.

Öztürk, Y. N. (2011). *Kur'an meali*. İstanbul: Yeni Boyut.